

- ⁵⁶ Gábor [Gyula]: *Királyi helytartótanács*. In: *Magyar jogi lexikon*. IV. Szerk.: Márkus Dezső (Pallas, Budapest, 1903, 807–808.; 807 p.; a továbbiakban: Gábor 1903); Degré, 2010, 228–229. p.; Bódiné Beliznai-Mezey, 2003, 128. p.; Kosáry, 2003, 93., 98. p.
- ⁵⁷ Suhayda, 1861, 165. p.; Eckhart, 2000, 208. p.; Felhő-Vörös, 1961, 21. p.; Csizmadia, 1976, 35. p.; Csizmadia, 1995, 167. p.; Szabó, 1996, 379. p.; Pomogyi, 2008, 427. p.
- ⁵⁸ Felhő-Vörös, 1961, 173. p.; Varga, 1996, 91. p.; F. Kiss, 1987, 383. p.; Borsodi 2009, 101. p.
- ⁵⁹ Beöthy, 2008, 111–115. p.; Ember, 1940, 84–85. p.; Felhő-Vörös, 1961, 28–29., 36. p.; Fallenbüchl Zoltán: *A magyar kamara tisztségviselői II. Józseftől a polgári forradalomig 1780–1848* (Levéltári Közlemények, 43, 1972, 327–395.; 331. p.); Csizmadia, 1976, 35. p.; Nagy, 1975, 130–133., 135–137. p.; Kállay István: *Nagy István: A magyar kamara 1686–1848* (Budapest, Akadémiai kiadó, 1971. 374 l.) (Századok, 107, 1973, 987–990.; 898. p.); Hajdu, 1982, 92. p.; Eckhart, 2000, 208. p.; Bódiné Beliznai-Mezey, 2003, 128. p.; Mezey Barna: *Feudális állammodellek Magyarországon*. In: *Magyar alkotmánytörténet*. Szerk.: Mezey Barna (Budapest, 2003, 41–88.; 72. p.); Pomogyi, 2008, 427. p.; Gábor, 1903, 807. p.; Fazekas István: *Iratkezelés a polgári kor előtt*. In: *Levéltári kézikönyv*. Szerk.: Körmendy Lajos (Osiris-MOL, Budapest, 2009, 357–372.; 361. p.; a továbbiakban: Fazekas 2009).
- ⁶⁰ Beöthy, 2008, 111–115. p.; Ember, 1940, 87., 90., 117. p.; Felhő-Vörös, 1961, 5., 16–17., 19–22., 26–28., 32. p.; Csizmadia, 1976, 34–36., 67. p.; Eckhart, 2000, 207–208. p.; Degré, 2010, 228–229. p.; Szabó, 1996, 379–380., 382. p.; Kosáry, 2003, 93., 98. p.; Borsodi, 2009, 101. p.
- ⁶¹ Felhő-Vörös, 1961, 5., 27. p.; Hajdu, 1980, 73–75. p.; Hajdu, 1983, 40., 44. p.
- ⁶² Ember, 1940, 112. p.; Felhő-Vörös, 1961, 61., 77–78. p.; Csizmadia, 1976, 69. p.; Hajdu, 1985, 23., 342., 350. p.; Szabó, 1996, 389–390. p.; Csizmadia, 1977, 140. p.
- ⁶³ Ember, 1940, 133–140., 158–159. p.; Felhő-Vörös, 1961, 36., 140–143., 180. p.; Nagy, 1975, 130. p.; Fazekas, 2009, 361. p.
- ⁶⁴ Felhő-Vörös, 1961, 39., 180–181., 396. p.
- ⁶⁵ Ember, 1940, 116. p.; Felhő-Vörös, 1961, 33–34. p.; Vajna Károly: *Hazai régi büntetések*. I. (Budapest, 1906, 204. p.)

Blazovich László

A Szász tükör és a német jogkönyvek hatása Magyarországon¹

A Magyarországi jogkönyv-kutatás története sajátosan alakult. A németországi kutatás fellendülésével egy időben, 1844-ben adta ki két pozsonyi evangéliumi liceumi tanár, Michnai és Lichner a *Budai jogkönyvet*, a század vége felé Demkó Kálmán a *Zipser Willkür* elemzésébe fogott, Lindner Gusztáv pedig az Altenberger-codexben lévő *Sváb tükröt* adta ki 1885-ben. Davori Relkovich Neda a Budai jogkönyv elemzéséről készített kötetet. Az ígéretes nekilendülés után azonban hosszú szünet következett. A csendet Mollay Károly törte meg, s 1959-ben újra kiadta a Budai jogkönyvet (Ofner Stedtrecht).

A kutatásnak munkásságával új lendületet adott Ilpo Tapani Piirainen, aki számos, a középkori Magyar Királyság – ma Szlovákiához tartozó – területén született jogkönyvet és városi jegyzőkönyvet publikált az 1980-as évektől kezdve egyedül és munkatársaival. (Hogy a helyzetet jobban megértsük, annyit jegyzünk meg, hogy az egykori Magyar Királyság területén ma nyolc ország osztozik. Köztük a mai Magyarország és Szlovákia területe teljes egészében a korábbi ország része volt.) Heiner Lück a Szász tükör keleti hatását kutatva érkezett el a területre, és írt meghatározó tanulmányokat. Az 1990-es években jutott el e sorok írója is a jogkönyvekhez, és számos tanulmány mellett a Budai jogkönyv és a Szász tükör magyar

nyelvű kiadását valósította meg Schmidt Józseffel közösen. Jelenleg a Sváb tükör, a „Szász tükör fia” áll kiadás előtt magyar fordításban. Az említett kötetekben a szöveget hosszú bevezető tanulmány, lábjegyzetek és mutató kísérik.

A fordító, szövegelemző munka kettős célt szolgál. Egyrészt bemutatja, hogy a német birodalmon kívül élő, német kultúrájú városok lakosai hogyan éltek a német városi joggal, másrészt a jogkönyvek milyen hatást gyakoroltak a magyar városi jogfejlődésre, azaz hogyan érvényesült a jogtranszfer. Minderre a későbbiekben visszatérünk.

A *Budai jogkönyv* fordítása és elemzése vezetett el bennünket forrásaihoz, a Szász és Sváb tükrökhöz, ugyanis a jogkönyvvel kapcsolatosan több kérdést nyitva hagyott a tudomány. Amint a mélyreható vizsgálatokból kiderült, a jogkönyv elsődleges forrása a helyi szokásjog és a királyi privilégiumok mellett a Sváb tükör lehetett, amelynek elemzésére még visszatérünk. Egyébként az artikulások között sok a két jogkönyvre visszavezethető szabály, amelyeket a Szász tükrökből emelt át a Sváb tükör szerzője. Ugyanakkor van három szabály, amelyek csak a Szász tükrökben találhatók meg. Magyaroztatát az adhatja, hogy a Budai Jogkönyv Mollay Károly által feltételezett szerzője, Johannes Siebenlinder a Szepességhez közeli Hét-hársról (Siebenlind) származott, és nagyon jól ismerte az ott használt jogot, amely, mint említettük, a Szász tükrökre és a magdeburgi jogra vezethető vissza. Ugyanakkor több artikulus található, amelyek csak a Sváb tükrökben lelhetők fel.

A filológiai megfelelések mellett fontosnak tartjuk a tartalmi tényezőket. Formai, ám egyúttal tartalmi szempont a mű elején a regiszter jelenléte, amely a Sváb tükör „Táblák” című részére vezethető vissza. A középkori írás és könyvszerkesztés fejlődése során ugyanis az olvasás könnyítése céljából nemcsak a fejezetekre tagolás és a bekezdések jelentek meg az írásművekben, hanem a szerzők

regisztert, azaz tartalomjegyzéket adtak, amelyet kötetük elejére helyeztek. Ezek kezdetben nem teljesen egyeztek a műben szereplő részekkel, amint Sváb tükör és a Budai Jogkönyv mutatja, ám mégis nagy segítséget adtak az eligazodásban.

Ezen túlmenően a Budai Jogkönyvben a Sváb tükörben leírt családi vagyoni jog és öröklési rend városokban alkalmazott változata jelent meg, ami szintén a Tükör erős hatására enged következtetni. Mint ismeretes, a családok részben vagyoni igazgatási közösségben élve kezelték vagyoniukat, ami azt jelentette, hogy a házastársak megtartották saját, a házasságba hozott vagyoniukat, amelyet a házasság fennállása idején a férj kezelt, ugyanis a feleség a házassággal az atyai hatalom vagy oltalom alól a férj alá került. A férjnek azonban az aszszony beleegyezése nélkül nem lehetett felesége vagyoniát zálogba adni vagy értékesíteni.

Az egyik házastárs halála után mint örökhagyónak a vagyoniából a túlélők, az özvegy és a gyerekek fejenként egy-egy részt örököltek. Hozzáteszük, hogy a tartományjog szerint más volt a helyzet a túlélő feleséget illetően, azonban a saját részét megtartotta. A leírt öröklési forma archaikus, már a római jogban szerepelt, csak később a császárság idején szorították ki az anyát az örökösök közül. A budai jogban, mint városi jogban már az ingó mellett az ingatlanra is kiterjedt az özvegy öröklési joga, éppúgy egy részt kapott, mint a gyerekek, fiúk és leányok egyaránt. Eme öröklési forma került át azután a tárnoki jogba, amelyet a tárnoki városok alkalmaztak, és tartalmazza az újlaki jogkönyv is, továbbá példát találtunk rá a soproni Gerichtsbuchban és a pozsonyi városi jegyzőkönyvben.

Bekerülése az újlaki jogkönyvbe arra hívja fel a figyelmet, hogy a városi jog, nevezetesen a budai, leszi-várgott a mezővárosokba, amelyek lakói számos kiváltságuk ellenére végeredményben jobbágyi állapotban éltek magánjogi helyzetüket illetően. Bizonyítják eme jogtranszfert a debreceni jegyzőkönyvek egyes bejegyzései is, amelyekből kiderül, hogy az öröklési rend ebben a földesúri városban is a leírtakhoz hasonló volt. Debrecenben sajátos helyzet alakult ki. A parasztpolgárok ingóságai mellett

házzal és kerttel rendelkeztek. Földet: szántót és legelőt házuk nagysága után kaptak a városi tanácstól, ugyanis annak nagysága után adóztak. Debrecen polgárai, a civisek a föld – közösség – a közösség tagja archaikus hármass viszonyában éltek egészen a polgári átalakulásig, 1867-ig.

A leírt tartalmi szempont mellett még egyet említünk, amely a Sváb tükör nagyobb jelentőségét mutatja a Budai jogkönyvben. A 292. cikk szerinti az olyan anyát, aki erkölcstelenségre adja fiát vagy a lányát, tegyék egy zsákba, és süllyesszék a Dunába, hogy a vízbe fulladjon. A rokongyilkosság, a parricidium – amellyel rokon esetet ír le szabályunk, hiszen az anya tönkreteszi gyerekeit, ha mások szexuális vágyainak szolgáltatója ki

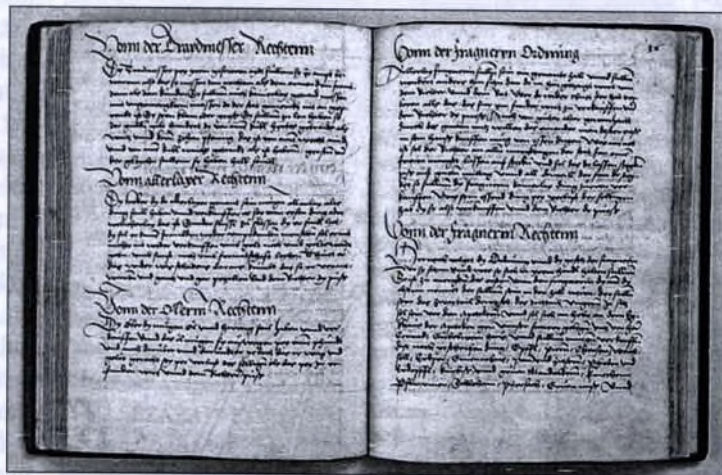
őket – büntetése hasonló volt a római jogban, ahogy a Codex Theodosianus ezt leírja. Ott szintén börtönszába varrták a tettest, szemét bekötve, lába alá deszkát téve, hogy ne érinthesse a földet, ne lássa a napot, és a levegő, a szabad ég elöl, valamint a víztől is el legyen zárva, hogy ne érintkezhesen a tiszta elemekkel, mielőtt meghal.

Mellé állatokat: kakast, kígyót, majmot és kutyát zártak. Ennek magyarázatát többféleképp adták.

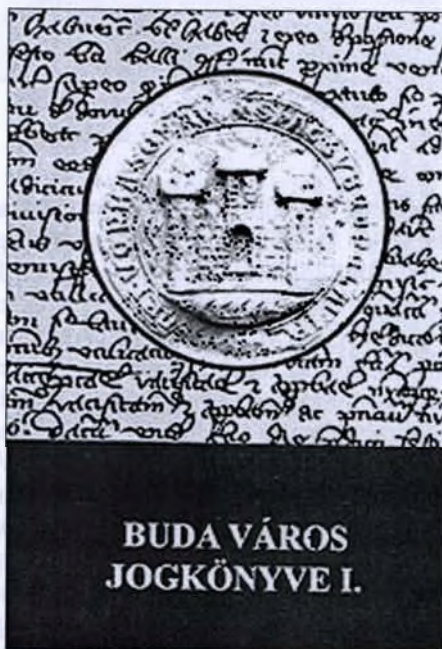
A Codex Theodosianusból a rokongyilkosság e büntetését átvette a Lex romana visigothorum, ahonnan merített a Sváb tükör szerzője, onnan pedig a Budai jogkönyv szerzője emelte át saját művébe. Íme: egy szabály, amely a római jog hatására, évezredes múltra visszatekintve került be a középkori jogkönyvekbe. Az északi joganyagban, a germán jogban nem szerepel, így a Szász tükörben sem. A Sváb tükör hatása nem véletlen, hiszen a budai polgárok elsősorban a Duna-medence városaiából és Nürnbergből érkeztek Budára, és hozták magukkal jogukat. A rokoni és kereskedelmi kapcsolat a későbbiekben is fennmaradt. A Duna-medence az árupiac mellett a házassági piac szerepét is betöltötte a német polgárok között.

Kereskedelmi kapcsolataikat nem egy esetben házasságokkal erősítették meg.

Amint a Budai jogkönyvből kitűnik, a magdeburgi, illetve a Sváb tükör által leírt jog Magyarországon bizonyos esetekben nem egymástól kristálytisztán elkülönül-

A Budai Jogkönyv két oldala

A Budai Jogkönyv Blaskovich László által készített kiadásának címlapja

ve jelent meg. Jóllehet a kutatók, közöttük Heiner Lück, helyesen állapították meg, hogy a Pozsony–Buda–Kassa vonaltól délre jobbra a Sváb tükör, míg attól északra a magdeburgi jog hatása érvényesült, de létezett egy olyan terület, amelyen mindkét jog jelenlétét felfedezhetjük. Példa erre a 16. században létrejött felső-magyarországi öt város szövetsége, a Pentapolis. Tagjai: Bártfa, Eperjes, Kassa, Kisszeben és Lócse (Bardfeld, Preschau, Kaschau, Kleinseben és Leutschau) által használt jogban a két jogterületen hatályos jog szabályai keveredtek. Az ő általuk egymás között használt jogot vették át a hegyaljai mezővárosok, mint például a híres márkájú boroknak nevet adó Tokaj és Mád, valamint a távolabb fekvő, hordókészítéséről híres Gönc – ahol németek ugyancsak éltek – parasztpolgárai. A vegyes hatást jelzi a fentiek mellett az, hogy az erdélyi Nagyszebenben őrzött Altenberger-kódexben a Sváb tükör mellett helyet kapott a magdeburgi Weichbildrecht, amelyet subsidiarius jogként használtak a nagyszebeni polgárok.

Mielőtt a Szász tükörnek a Szepesség jogára tett hatását bemutatnánk, annyit említünk meg, hogy a városi szabadságjogokhoz hasonló kiváltságot kaptak II. András magyar királytól az erdélyi szászok, akik Erdély déli részén, az ún. Királyföldön (Königsboden) vagy más néven Szászföldön, a király által nekik adományozott területen, valamint Brassó vidékén éltek. A szabadságlevelet, az Andreanumot 1224-ben nyerték el a királytól. Az adománylevel mindazon kiváltságokat tartalmazza (szabad bíró- és plébánosválasztás, a háztelek és birtok szabad örökítése, továbbá gazdasági szabadságjogok: piac- és vámszabadság), amelyeket a királyok adhattak bevándorló, azaz hospes alattvalóknak.

A kiváltságlevél időben nagyon korai. Éppen ezért eme telepések Németország fejlettebb régiójából, talán a Rajna mellől érkezettek, hiszen élni tudtak e szabadságjogokkal. Származási helyük pontosan még nem feltárt, annál inkább erdélyi történetük. E területről, Nagyszebenből származik a már említett Altenberger-kódex, amelyet Thomas Altenberger szebeni polgármester, királybíró és kamarás 1481-ben hozott Szebenbe, és a beírások tanúsága szerint a reformációt követően is használták. A reformáció idején az egész népesség az evangélikus vallást

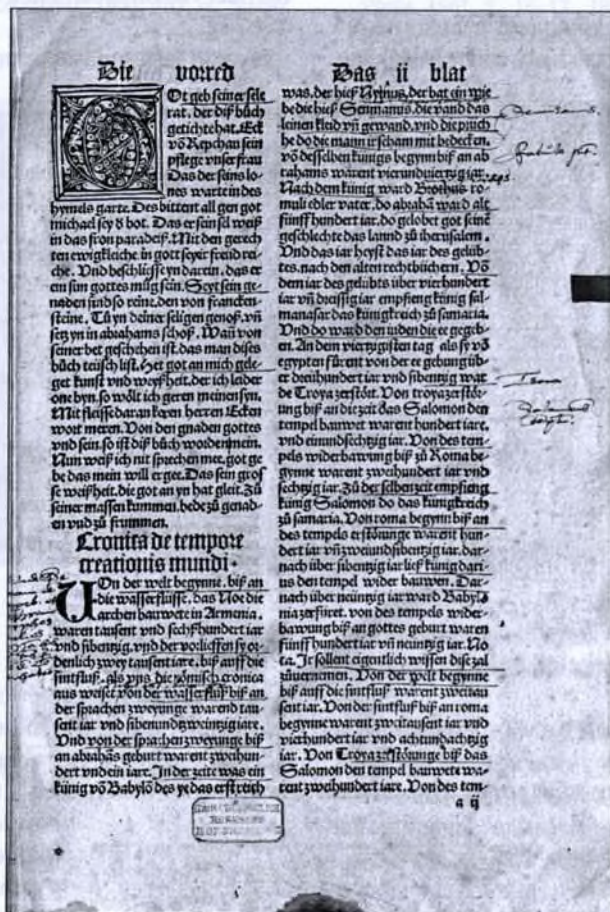
vette fel, ám 1224-ben kapott kiváltságaikkal a polgári korszak beköszöntéig éltek.

Az erdélyi szászok döntő része Ceausescu uralma idején távozott az 1918 után Romániához került Erdélyből. Nevük magyarázataról annyit, hogy a középkori Magyarország területi etnikai autonómiát szerzett németeket, a német föld bármely részéről vándoroltak a magyar királyságba, szászoknak hívták. Az elnevezési gyakorlat hasonlóan alakult a török kor után, amikor a 18. századtól hazánkba érkező németeket a mai napig egységesen sváboknak nevezik.

A másik területi-etnikai autonómiát nyert, a 13. században Magyarországra érkezett német telepes csoport a Szepességben – a szó a magyar szép szóból származik – kapott helyet, amely medence a Magas-Tátra csúcsai alatt terül el. A Kárpátok magas hegyei közötti területet, amelyet már betagoltak a korabeli magyar területi igazgatási rendszerbe, ritkán lakták, jutott hely a bevándorlóknak, akik Breslau felől az ún. magas úton jöttek, Krakaut érintve. Társaik ezen az úton mentek tovább Sandomierz irányába, Lembergbe, majd Ukrajna felé.

Éppen a magdeburgi jog terjedését tanulmányozva állapíthatjuk meg, hogy a középkori magyar királyság ezen részében nemcsak délről a folyóvölgyekben egyre feljebb haladva érkeztek telepések, hanem északról is.

Hogy pontosan mikor érkezett Magyarországra e német csoport, nem ismeretes, legtöbb kutató a tatárjárás (1241–1242) utáni időre helyezi érkezésüket, azonban a korábbi időpont sem kizárható. Talán nem sokkal 1271 előtt jöttek, amikor számukra V. István király a szabadságlevelet kiadta. A privilégium szerint az érkezők mezőgazdasággal és egyéb munkával foglalkozó egyszerű emberek (simplices homines) voltak, akik ispánt vagy bírót szabadon választhattak maguknak. Ispánjuk vagy grófjuk együtt ítélte a szepesi ispánnal, bűnvádi ügyekben az ítéleteket a szász tartomány jogai szerint kellett meghozniuk, ugyanis az oklevél biztosította számukra, hogy saját jogaik szerint éljenek. Leutschaut már az 1271-es oklevél a kerület fő városának (civitas provinciae capitalis) nevezte. Felettük csak saját bíráik ítélezhettek. Mindezekért a jogokért ellentételezésképpen évente 300 budai finomezüst márkát fizettek adó fejében, és 50 katonát kellett kiállítaniuk a királyi seregbe. Emellett minden bizonnyal határvédelmi feladatokat láttak el.

A magdeburgi Weichbildrecht egy lapja (Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek)

A felsorolt mintegy 46 település, város, falu és településmag közül 1344-ben 24 lépett szövetségre. Miként nem tudunk pontos választ adni arra a kérdésre, hogy milyen településekről érkeztek a német hospesek a Szepességbe, ugyanúgy nem tudjuk pontosan megadni a mű keletkezésének helyét és annak a személynek a nevét, aki a Zipser Willkürt készítette.

A mű keletkezésének idejét Demkó Kálmán és Heiner Lück az egyes fennmaradt kéziratokon olvasható dátum, 1370 idejére teszi. Figyelemre méltó viszont az, hogy a kéziratok írásmódja alapján azok keletkezését Piirainen a 15. század második felére helyezi. Úgy véljük, az első kézirat írásba foglalása ante quem-jének az 1412-es időpontot tekinthetjük, amikor Luxenburgi Zsigmond magyar király, később német-római császár a Szepességből 13 települést elzálogosított a lengyel királynak, amellyel az addig egy főhatóság alá tartozó szepesi német (zipser) településeket megosztotta, addig használt jogait meghagyva. Az elmondottak alapján magunk is úgy véljük, hogy az 1370-es dátum valós lehet. A jogkönyv feltehetően azt a jogot írta le, amelynek alapján a szepesi gróf bíróságán ítélték. Ezek szerint a mű Lőcsén keletkezett, és a bíróság ülnökeinek egyike készíthette.

A tudományos kutatás számára eddig ugyancsak ismert volt, hogy a zsolnaihoz és a bányavárosok jogkönyveihez hasonlóan a Zipser Willkürben a Szász tükör hatása fedezhető fel. Demkó Kálmán és Heiner Lück számos artikulusról mutatta ki az egyezéseket. Rendszeres áttekintésük után az összes (93) artikulus közül 37 olyan szabályt találtunk, amelyekben részben vagy egészben kimutatható Eike von Repgow műve valamelyik artikulusának hatása. Éleesebb szemmel talán újabbakat is találhat még a későbbi kutatás. A további 56 szabály részben a korabeli Magyar Királyság közjogi viszonyaihoz kapcsolódik, részben a korabeli ipar és kereskedelem életének kereteit határozza meg, ezáltal a városi jogkönyvekkel áll összefüggésben, részben pedig a helyi jogfejlődés eredményeit rögzíti.

A szepességi németiség kapcsolata a magdeburgi joggal és Magdeburggal mint anyavárossal a későbbiek során sem szakadt meg, amit igazol a Piirainen által 14. számúnak jelölt lőcsei kézirat 17. artikulusa után tett megjegyzés. Az örökségi jog körébe tartozó 17. artikulus szerint, ha a házaspár egyike meghal, és olyan kiskorú árvák maradnak utána, akik vagyonukról nem képesek gondoskodni, továbbá a túlélő fél újra házasságra lép, az örökhagyó legközelebbi rokonai kényszerítsék a túlélőt gyermekei részének kiadására, amelyet majd a gyám kezel. Ha ezt nem teszik, az új házasságból született gyerekek ugyanúgy örököljenek, mint az első házasságból származók.

1515-ben Lőcse város tanácsának határozatával az illető artikulus szövegét megváltoztatták, és a végzést az artikulus után a jogkönyvbe vezették. Eszerint – hivatkozva a Szász tükör tartományi joga első könyvének 3 artikulusa 3. szakaszára és a hozzá tartozó glosszára, továbbá a 29. artikulusra, valamint a magdeburgi esküdszék határozatára – kimondták, hogy az örökséghez való jog az örökhagyó halála után harminc éven belül nem évülhet el, és azt, hogy az édestestvér rokonsági fokban közelebb áll a szülőkhöz, mint a féltestvér. Az artikulus és az utána következő bejegyzés egyrészt jelzi a Szepesség területén élő németek között végbement önálló jogfejlődést, másrészt felhívja a figyelmet arra a kapcsolatra, amely évszázadokon keresztül élt Magdeburg és a szepesi szászok között.

A Szász tükör és a magdeburgi jog hatását fedezhetjük fel az 1378-ban keletkezett Zsolnai (Sillein) jogkönyvben, amelyet még a középkorban szlovák nyelvre fordítottak. A benne szereplő jogot Korponáról (Karpfen) vitték magukkal az oda költöző polgárok, amint ezt Ilpo Tapani Piirainen megállapította. Kérdés, hogy oda honnan érkezett a betelepülőkkel. Talán a sziléziai Teschenből. A jogkönyv szerzője a helyi keletkezésű szabályok mellett a mű bevezetőjét a Weichbildchronikból merítette, majd következnek a Szász tükör és a Weichbildrecht egymással ötvözött szabályai. A mű tartalmazza továbbá a Szász tükör krakkói variánsának egyes részleteit. A felsoroltakon túl artikulusokat merített a magdeburg-boroszlói, valamint a magdeburg-görlitzi jogból, és beillesztette művébe a rodenai bányajogot, amely különbözik a vidék városainak bányajogától.

Ha számba vesszük az egykori Felvidék, a mai Szlovákia területének említett bányavárosait, azt állapíthatjuk meg, hogy a középkori Magyar Királyság területén jelentős hatást gyakorolt a Szász tükör és a magdeburgi jog, továbbá, miután keveredett a Sváb tükörben leírt joggal, ezen vidéktől délre szintén ismerték egyes elemeit.

Befejezésül néhány mondatot a Szász tükör fordításának hasznáról és nehézségeiről. Mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a mű fordítása tágítja a középkorról szerzett ismereteinket. Mások mellett felhívja a figyelmet az alsóbb társadalmi csoportok rétegezettségére, valamint a bíróságokon az accusatorius peres eljárás idején a bíró és a társbírák szerepének megosztottságára. Vele kapcsolatosan a magyar középkori

eljárásjogban eddig ismeretlen kifejezéssel, az 'Urteil finden', illetve az 'Urteilsfindung' fogalmával ismerkedhetünk meg, amelyet – jobbat nem találva – Ruzsoly József nyomán az 'ítélet' vagy 'jogtalálás' szóval fordítottunk. Feltehetően a magyar bíróságokon hasonló „munkamegosztás” létezett, annak ellenére, hogy a források nem szólnak róla.

Az erdélyi szász jogszabályok gyűjteménye (Brassó, 1583)

Az alsóbb társadalmi csoportok csúcsán a miniszteriálisok álltak, akik korábban a király, majd a fejedelmek és grófok udvarában is megjelentek, mint a szolgálatot teljesítő népek vezetői. Nagy részük később a felsőbb rétegek soraiba emelkedett. Társadalmi állapotuk hasonló a magyar *servientes regeshez*, a királyi szerviensekéhez és a várjobbágyokéhoz. Mégis, a fordítás során maradtunk a miniszteriális elnevezésnél. Hasonlóképpen jártunk el az 'Acht' fogalmával, amelynek a magyar 'levelesítés'felel meg, azonban mégsem teljesen, ezért a kerületi, illetőleg birodalmi kiközösítéssel fordítottuk. A példákat sorolhatnánk.

A fentiek arra hívják fel a figyelmet, hogy a jogkönyvek fordítása során nemcsak a német kultúra terjesztésének

ügyét vállaltuk fel, hanem haszonnal szolgáltuk a magyar jogtörténet- és történettudományt, közben egyúttal saját ismereteinket is gyarapítottuk. Heroikus fáradozásunk, úgy véljük, meghozza gyümölcsét.

Jegyzet

¹ Az 2010. október 28-án, Magdeburgban, az *Eike-von-Reggow-dij* átadásán elhangzott ünnepi előadás szerkesztett változata. Ruzsoly József professzornak a díjátadáson mondott laudációja folyóiratunk 68–70. oldalán olvasható. Blazovich László professzornak ezúton gratulálunk a kiemelkedő nemzetközi elismeréshez – a *Jogtörténeti Szemle* szerkesztősege.

Domokos Andrea

Farina és Rivière esete – A beteg elméjű bűnelkövető

Írásomban két 19. századi bűneset hasonlóságai alapján igyekszem felkutatni a beszámíthatóság mint büntetőjogi kategória kialakulásának történeti hátterét.

1764-ben Beccaria még lándzsát tört amellett, hogy a büntetés meghatározásánál egyedül a bűncselekménnyel okozott kárt kell figyelembe venni, az elkövető személyét nem. „A bűncselekmények igazi mértéke a társadalomnak okozott kár.”¹ Természetesen egy olyan korban, amikor nemegyszer a bíró „rossz emésztésétől”² függött az ítélet, illetve a legnagyobb gond az írásos törvénykönyv hiánya volt, érthető az objektív mérce iránti igény. Valójában Beccaria geometriai pontossággal szerette volna meghatározni a bűnök és büntetésük mértékét: „...ez az ok, amiért az emberek társadalomban élnek, hasznos, mert lehetővé teszi, hogy pontosan kiszámítható legyen egy gaztett következményeit”. „E problémák megérdemlik, hogy olyan geometriai pontossággal oldjuk meg őket, amelynek nem állhat ellen a szofizmaköde, a csábító ékesszólás és a gyáva aggályoskodás.”³

Beccaria a feudalizmus önkényességével szemben a törvényekben és az elkövetett bűnökkel arányos büntetésben látja az igazságosság garanciáját. A bűnelkövető személyével annyiban foglalkozik, hogy a társadalmanként,

kultúránként változó erkölcsi és normarendszer miként határozza meg értéküket, illetve azt, hogy a közjónak megfelelő vagy éppen azzal ellentétes magatartásformát tanúsítanak-e. „Bárki, aki filozófusszemmel olvassa a nemzetek törvénykönyveit és évkönyveit, tapasztalni fogja, hogy a *bűn* és az *erény*, a *jó állampolgár* és a *bűnös* fogalmai változtak a századok során...”⁴

A klasszikus büntetőjogi iskola, Beccaria alapvető ideáira erőteljesen támaszkodva, a tett igazságos, proporcionális megtorlását kívánta meg a büntető igazságszolgáltatástól, nem téve különbséget tettes és tettes között. Beccariához hasonlóan a feudalizmus partikuláris, önkényes rendszere ellen léptek fel, álláspontjuk szerint a törvények egységes alkalmazása jelentette a garanciát a jog és igazság érvényesüléséhez. E normativista, „dog-

maközponitű” irányzat azért is kapta a tettebüntetőjogi iskola nevet, mert a tettel, annak pszichéjével, egyéb személyi körülményeivel egyáltalán nem foglalkozott, vizsgálódásának tárgya kizárólag a megvalósított tett és annak igazságos megtorlása volt. Számukra a bűncselekmény jogi jelenség, amelyet olyan bűnelkövető valósított meg, aki szabad akarattal rendelkezett. Számukra nem létezett beteg elméjű elkövető, akinek beszámítási képességét kizárhatta vagy korlátozhatta volna valamely mentális probléma. Kizárták a mérlegelés köréből az elkövető jellemzőit, így beszámítási képességének vizsgálatát is, hisz a klasszikus büntetőjogi iskola kiindulópontja az volt, hogy az elkövetett tettet meg kell büntetni,

Cesare Beccaria

és ennek révén kell helyreállítani a bűncselekmény által megsértett társadalmi rendet, jogbiztonságot. A jogépségi büntetés nem más, mint igazságszolgáltatási aktus.

Az ugyanezen időben már szárnyaikat bontogató tettesbüntetőjogi iskolák azonban azt vallották, hogy az igazságszolgáltatás csak akkor lehet igazságos, ha a tettesek